

QONUN USTUVORLIGI — DAVLAT TARAQQIYOTINING HUQUQIY POYDEVORI

Eshchonov Behruz Shermet o'g'li

TDYU huzuridagi Samarqand viloyat akademik litseyi o'quvchisi.

+998770430637 eshchanovbehruz@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20083332>

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada qonun ustuvorligi prinsipining huquqiy davlat va demokratik jamiyat qurishdagi fundamental ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Qonun ustuvorligi davlat hokimiyati faoliyatining qonun bilan cheklanishi, barcha fuqarolar, mansabdor shaxslar va davlat organlarining qonun oldida tengligi, inson huquq va erkinliklarining ishonchli himoya qilinishi kabi asosiy mezonlar orqali ochib beriladi.*

Shuningdek, ushbu prinsipning davlat boshqaruvi samaradorligi, ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish hamda fuqarolarning davlat institutlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlashdagi o'rni yoritiladi. Maqolada O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy-huquqiy islohotlar, sud-huquq tizimini modernizatsiya qilish, inson huquqlarini ta'minlash hamda adolat mezonlarini mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilinadi. Xususan, yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson qadri, huquq va erkinliklarini oliy qadriyat sifatida e'tirof etish, davlat organlari faoliyatining ochiqqligi va hisobdorligini oshirish, sud mustaqilligini ta'minlashga oid normalarning mazmun-mohiyati ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, maqolada rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasi asosida qonun ustuvorligini ta'minlashning samarali mexanizmlari, jumladan, hokimiyatlar bo'linishi prinsipi, konstitutsiyaviy nazorat, korrupsiyaga qarshi tizimli kurash va fuqarolik jamiyati institutlarining roli qiyosiy-huquqiy tahlil asosida o'rganiladi. Tadqiqot natijasida qonun ustuvorligini ta'minlash nafaqat huquqiy tizimning barqaror ishlashi, balki davlatning siyosiy legitimligi, investitsion jozibadorligi va uzoq muddatli taraqqiyotining muhim sharti ekanligi asoslab beriladi. Maqola yakunida qonun ustuvorligini yanada mustahkamlash, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni oshirish, davlat organlari faoliyatida shaffoflik va javobgarlik mexanizmlarini kuchaytirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

***Kalit so'zlar:** qonun ustuvorligi, huquqiy davlat, demokratiya, inson huquqlari, sud mustaqilligi, konstitutsiyaviy islohotlar, huquqiy madaniyat, davlat boshqaruvi, adolat, fuqarolik jamiyati.*

Asosiy qism.

Qonun ustuvorligining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari. Qonun ustuvorligi huquqiy davlatning fundamental prinsipi sifatida davlat hokimiyati faoliyatining Konstitutsiya va qonunlar bilan cheklanishini anglatadi. O'zbekiston Respublikasida ushbu prinsipning huquqiy asoslari 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyada yanada mustahkamlandi.

Xususan, Konstitutsiyaning 15-moddasida O'zbekiston Respublikasi hududida Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi so'zsiz tan olinishi belgilab qo'yildi. Mazkur norma davlat organlari, mansabdor shaxslar, fuqarolar va yuridik shaxslarning faoliyati qonun asosida amalga oshirilishini ta'minlaydi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada O'zbekistonning huquqiy davlat sifatida e'tirof etilishi qonun ustuvorligini nafaqat deklarativ prinsip, balki amaliy boshqaruv mexanizmi sifatida qarashga asos yaratdi.

Shu bilan birga, inson huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida belgilanib, davlat faoliyatining bosh maqsadi inson manfaatlarini ta'minlash ekani mustahkamlandi.

Taraqqiyot strategiyalarida qonun ustuvorligining ustuvor yo'nalish sifatida belgilanishi.

So'nggi yillarda qabul qilingan strategik hujjatlarda qonun ustuvorligi davlat taraqqiyotining asosiy sharti sifatida e'tirof etildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi"ning ikkinchi ustuvor yo'nalishi bevosita "Adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy shartiga aylantirish" deb nomlandi.

Mazkur strategiya doirasida sud hokimiyati mustaqilligini kuchaytirish, advokatura institutini rivojlantirish, korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish hamda davlat organlari faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash bo'yicha keng ko'lamli vazifalar belgilandi. Shuningdek, 2023-yilda қабул qilingan PF-158-son "O'zbekiston — 2030" strategiyasida ham qonun ustuvorligini ta'minlash, inson qadrini yuksaltirish va fuqarolarning huquqiy himoyasini kuchaytirish strategik maqsad sifatida belgilandi. Bu esa qonun ustuvorligi prinsipining uzoq muddatli davlat siyosatining markaziga aylanganini ko'rsatadi.

Sud-huquq tizimidagi institutsional islohotlar. Qonun ustuvorligini amaliy jihatdan ta'minlashda sud-huquq tizimining mustaqilligi va samaradorligi muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, Prezidentning 2023-yil 16-yanvardagi PF-11-son Farmoni bilan odil sudlovga erishish imkoniyatlarini kengaytirish va sudlar faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirildi. Mazkur farmon asosida "Xabeas korpus" instituti kengaytirildi hamda tintuv o'tkazish, telefon so'zlashuvlarini eshitish va boshqa ayrim protsessual harakatlarga ruxsat berish vakolatlari prokuratura organlaridan sudlarga o'tkazildi. Ushbu yangiliklar inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning sud nazoratiga asoslangan mexanizmlarini kuchaytirdi.

Bundan tashqari, PQ-4551-son Qaror asosida Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlash, normativ-huquqiy hujjatlar ijrosi ustidan monitoring olib borish hamda jamoatchilik nazoratini kuchaytirish bo'yicha tashkiliy-huquqiy mexanizmlar joriy etildi.

Bu esa huquqiy madaniyatni yuksaltirish va qonunlarga hurmat muhitini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Qonun ustuvorligining davlat taraqqiyotidagi amaliy ahamiyati. Qonun ustuvorligi nafaqat huquqiy tizim barqarorligini, balki iqtisodiy rivojlanish, investitsion jozibadorlik va ijtimoiy ishonchni ham ta'minlaydi. Qonuniylik prinsipi mustahkam bo'lgan jamiyatlarda fuqarolar davlat institutlariga ko'proq ishonch bildiradi, tadbirkorlik subyektlari faoliyati uchun barqaror huquqiy muhit yaratiladi hamda korrupsion xavflar kamayadi.

Demak, qonun ustuvorligi davlat taraqqiyotining shunchaki huquqiy shiori emas, balki demokratik boshqaruv, inson huquqlari himoyasi va barqaror rivojlanishning real institutsional poydevoridir. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar aynan ushbu prinsipni hayotga to'laqonli tatbiq etishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, qonun ustuvorligi har қандай demokratik va huquqiy davlatning asosiy tayanchi, davlat boshqaruvining legitimligi hamda jamiyat taraqqiyotining barqaror mexanizmi hisoblanadi.

Mazkur prinsip davlat hokimiyatining qonun bilan cheklanishi, barcha subyektlarning qonun oldida tengligi, inson huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasi hamda adolatli boshqaruv tizimini shakllantirish orqali namoyon bo'ladi. Shu bois qonun ustuvorligi oddiy yuridik kategoriya emas, balki davlat va jamiyat o'rtasidagi ishonch munosabatlarini shakllantiruvchi fundamental konstitutsiyaviy qadriyatdir.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli konstitutsiyaviy va institutsional islohotlar qonun ustuvorligini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirganini ko'rsatmoqda.

Xususan, yangi tahrirdagi Konstitutsiyada O'zbekistonning huquqiy davlat sifatida e'tirof etilishi, inson huquq va erkinliklarining oliy qadriyat darajasiga ko'tarilishi hamda davlat organlari faoliyatining qonun asosida tashkil etilishi ushbu prinsipning mustahkam huquqiy kafolatlarini yaratdi. Bu esa mamlakatda huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etishning yangi bosqichini boshlab berdi.

Shuningdek, Taraqqiyot strategiyasi va "O'zbekiston — 2030" strategiyasi doirasida adolat va qonun ustuvorligini ta'minlash bo'yicha belgilangan vazifalar sud-huquq tizimini modernizatsiya qilish, korrupsiyaga qarshi kurashish, davlat organlari faoliyatida shaffoflikni oshirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Sud tizimida "Xabeas korpus" institutining kengaytirilishi, ayrim protsessual vakolatlarining sudlarga o'tkazilishi hamda odil sudlov mexanizmlarining mustahkamlanishi inson huquqlarini real himoya qilishga qaratilgan muhim amaliy qadamlar sifatida baholanishi mumkin. Biroq qonun ustuvorligini ta'minlash faqat normativ-huquqiy bazani takomillashtirish bilan cheklanib qolmasligi kerak.

Mazkur prinsipning to'laqonli amal qilishi uchun jamiyatda yuksak huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish, fuqarolarning qonunlarga hurmat ruhini mustahkamlash hamda mansabdor shaxslarning huquqiy javobgarligini oshirish zarur. Zero, qonun ustuvorligi nafaqat davlat organlarining majburiyati, balki jamiyatning umumiy huquqiy madaniyati bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda qonun ustuvorligini yanada mustahkamlash uchun bir qator ustuvor yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq: sud mustaqilligini amaliy jihatdan kuchaytirish, normativ-huquqiy hujjatlar ijrosi ustidan ta'sirchan monitoring tizimini yaratish, korrupsiyaga qarshi preventiv mexanizmlarni rivojlantirish, davlat xizmatlarida raqamlashtirishni kengaytirish hamda aholining huquqiy savodxonligini oshirish.

Umuman olganda, qonun ustuvorligi davlat taraqqiyotining huquqiy poydevori sifatida mamlakatda siyosiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish, investitsion jozibadorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashning asosiy omili bo'lib xizmat qiladi. Aynan qonun hukmron bo'lgan jamiyatdagina inson qadri ulug'lanadi, adolat qaror topadi va barqaror taraqqiyot uchun mustahkam zamin yaratiladi. Demak, qonun ustuvorligini ta'minlash — bu faqat bugungi kun vazifasi emas, balki davlat va jamiyatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasining ajralmas qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son Farmoni “O‘zbekiston — 2030 strategiyasi to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 16-yanvardagi PF–11-son Farmoni “Odil sudlovga erishish imkoniyatlarini yanada kengaytirish va sudlar faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-dekabrdagi PQ–4551-son Qarori “Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta‘minlash, bu borada jamoatchilik nazoratini kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
6. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. 1948-yil 10-dekabr.
7. Venetsiya komissiyasi. Rule of Law Checklist. – Strasbourg, 2016.
8. Saidov A.X. Inson huquqlari va huquqiy davlat nazariyasi. – Toshkent: Adolat, 2020.